

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Zuid-Europa: gebrek aan autonomie houdt jongeren klein

De onlusten in Italië en Griekenland in de herfst van 2008 toonden de explosieve onvrede onder jongeren over hun gebrek aan perspectief. Deze onlusten zijn illustratief voor de situatie in Zuid-Europa, waar de mogelijkheid om op basis van individuele prestaties vooruit te komen systematisch zijn ondermijnd door vriendjespolitiek en een andere inrichting van de sociale zekerheid. Jongeren in Zuid-Europa zijn veel minder dan jongeren elders in Europa in staat de schokken van liberalisering en flexibilisering op te vangen, doordat hun autonomie een stuk kleiner is.

door Marc Leijendekker

Journalist bij NRC Handelsblad.

IN DE ZOMER VAN 2005 SCHREEF CAROLINA ALGUACIL een brief aan haar krant, *El País*. Ze was toen 27 jaar, deelde met een paar vriendinnen een woning in het centrum van Barcelona, en werkte voor een reclamebureau. Ik behoor tot een generatie die zijn diploma's heeft gehaald, zijn talen spreekt, heeft gestudeerd, schreef ze. We zijn deze zomer naar 'Europa' gegaan, met een van die goedkope vluchten waarop ze je aanspreken met 'je', en we hebben geslapen in een hotel voor jongeren. We hebben hetzelfde betaald voor onze koffie als thuis. We hebben wat rondgevraagd en ontdekt dat de huurprijzen even hoog zijn, en we kregen het gevoel dat Spanje op Europees niveau staat. Maar het erge is, zo besloot ze haar brief, dat ze beginnen te lachen als je vertelt dat je 997 euro verdient.¹

Met deze brief kreeg het Spaans er een nieuw woord bij. Ik ben een *mi-leurista*, had Alguacil geschreven. Iemand die van duizend ('mil' in het Spaans) euro moet zien rond te komen. Net als heel veel jongeren tussen de 25 en 35 jaar. De ingehouden woede die uit haar brief sprak kom je op veel

plaatsen in Zuid-Europa tegen. In Spanje en Italië, in Portugal en Griekenland voelen tienduizenden jongeren zich miskend, onderbenut en ondergewaardeerd.

De details verschillen per land, maar het ongenoegen in het mediterrane Europa heeft een paar gemeenschappelijke elementen. Liberalisering en toegenomen flexibiliteit in de arbeidswetten hebben het, veel meer dan in het verleden, mogelijk gemaakt jongeren weinig te betalen en makkelijk te ontslaan — waarbij de bovengrens voor ‘jongere’ op de 35 en soms 40 jaar ligt. In Spanje speelt dit extra sterk, omdat daar het aantal mensen in een tijdelijke baan rond de dertig procent ligt, ruim twee keer het gemiddelde van het vroegere Europa van de vijftien. Daarbij zijn de huizenprijzen zo sterk gestegen dat het idee van een eigen huis voor mensen in die leeftijdsgroep in de meeste gevallen een *idee fixe* is gebleven. Ook op dit gebied heeft Spanje de grootste stijging laten zien.

Af en toe is die onvrede naar buiten gekomen. In oktober 2008, toen Italiaanse studenten fel protesteerden tegen de onderwijsplannen van de regering-Berlusconi. Of twee maanden later, in december, toen betogende Griekse studenten aan de rest van de wereld duidelijk probeerden te maken hoe penibel hun situatie is, hoe onzeker hun toekomst. Waar boze jongeren in Spanje en Italië praten over de ‘generatie 1000 euro’,² kunnen de Grieken alleen maar dromen van dat bedrag. Daar noemen de jongeren die in de knel zitten zichzelf G700, de ‘generatie 700 euro.’³ En wijzen ze erop dat de kosten van het dagelijks levensonderhoud volgens Griekse consumentenorganisaties ongeveer vijftig procent hoger liggen dan in Nederland of Duitsland.

Hier wordt een kloof zichtbaar tussen de Noord-Europese en de Zuid-Europese landen, met Frankrijk ergens ertussenin — na de onrusten in Griekenland was president Sarkozy erg bezorgd dat die op de een of andere manier zouden overslaan naar Frankrijk. Bij die kloof gaat het onder andere om verschillen in kosten van levensonderhoud en in de structuur van de sociale zekerheid. Maar uiteindelijk, zegt Olivier Galland, een Franse socioloog die veel vergelijkend onderzoek heeft gedaan naar jongeren,⁴ gaat het om het begrip ‘autonomie’.

In landen als Denemarken, Engeland en Nederland zijn jongeren redelijk in staat gesteld om voor zichzelf te zorgen. Jongeren in Zuid-Europa hebben veel minder autonomie, constateert Galland. Daarom kijken veel Zuid-Europese jongeren met een mengeling van jaloezie en woede hoe hun Noord-Europese leeftijdsgenoten veel meer mogelijkheden hebben om hun eigen weg te kiezen, hun eigen leven uit te stippelen.

Dat komt ook door een andere focus in de sociale zekerheid. Zuid-Europese landen zijn veel meer georiënteerd op de familie dan op individuele

bijstand. Maatregelen die bedoeld zijn voor jongeren lopen regelmatig via de ouders: in Italië draagt de staat bijvoorbeeld vooral bij in studiekosten via belastingaftrek voor de ouders, en niet via beurzen of leningen die

Zuid-Europese landen zijn veel meer georiënteerd op de familie dan op individuele bijstand

rechtstreeks aan studenten zelf ter beschikking worden gesteld. De familie is de bank van lening en de verzekering voor jongeren. Soms is dat prettig en overzichtelijk, maar het blijft een relatie van afhankelijkheid die niet bijdraagt aan zelfstandigheid.⁵ Bij een valse start op

de arbeidsmarkt heb je in Zuid-Europa zeer beperkte mogelijkheden om een beroep te doen op de sociale zekerheid.

In de meeste gevallen zijn de flexibele arbeidscontracten pas sinds het midden van de jaren negentig een rol gaan spelen op de arbeidsmarkt in Zuid-Europa. Oudere werknemers, mannen en vrouwen van boven de veertig, hebben bijna altijd een vast contract, in een systeem waarin nog werd gedacht in banen-voor-het-leven. Een groot deel van de jongere leeftijdsgroepen moet het zien te rooien met tijdelijke contracten. Het verschil in verdiensten tussen iemand van dertig jaar en iemand van vijftig jaar is de afgelopen decennia groter geworden. In Zuid-Europa, zegt de socioloog Galland, worden jongeren gebruikt als een veiligheidsklep op de arbeidsmarkt. Dat heeft van hen 'een sociale klasse gemaakt die wordt uitgebuit door de rest van de samenleving'.

Vooraf in Griekenland en Italië is het bovendien niet altijd eenvoudig om een goede start te maken, omdat vriendjespolitiek en nepotisme een grote rol spelen in het aannemen van mensen. Iedere Griek kent het belang van *meson*, de juiste connecties, via familie of partij, om in aanmerking te komen voor een baan binnen de overheid. Gefrustreerd over haar vruchteloze pogingen om werk te vinden, hoewel ze uitstekende papieren had, vertelde een jonge Italiaanse vrouw me eens dat de impliciete boodschap die je zo meekrijgt als jongere, niet is 'zorg dat je iets leert', maar 'zorg dat je iemand leert kennen'. Daarom ook riepen de demonstrerende jongeren die in oktober door de straten van Rome en Milaan trokken, dat ze een systeem willen dat is gebaseerd op meritocratie. Je komt dat woord regelmatig tegen in discussies over de Italiaanse arbeidsmarkt: zorg ervoor dat mensen worden aangenomen op basis van wat ze waard zijn, wat ze hebben gepresteerd.

Sommige Italiaanse jongeren, relatief meer dan in andere landen, gaan daarom hun geluk beproeven in het buitenland. Een aantal van hen heeft een speciale website opgericht om te praten over de problemen van talent-

volle jongeren waarvoor in eigen land geen ruimte is: www.cervelliinfuga.it — hersenen op de vlucht. Op deze site kunnen felle discussies woeden over de vraag of de klachten van Italiaanse jongeren terecht zijn. Moeilijk werk te vinden, geen fatsoenlijke eigen woning? Kom eens hier in New York kijken, schreef een Italiaan. Mensen die twee banen hebben, in een klein kamertje wonen. Voor een deel zijn die klachten luxeproblemen. De flexibilisering van de arbeidsmarkt heeft toch ook gezorgd voor meer banen? En jongeren hebben het nu, materieel gezien, toch beter dan jongeren veertig jaar geleden?

Dat zal zo zijn, maar de cijfers over jeugdwerkloosheid in Zuid-Europa zijn somber en bijna altijd slechter dan die uit West- en Noord-Europa. In Griekenland 23 procent. Spanje ruim 24 procent. Italië ruim 20 procent.

De reactie van Berlusconi toen een jonge vrouw hem vertelde dat ze geen baan kon vinden is illustratief: ‘Zorg toch gewoon dat je een rijke man vindt, mijn zoon bijvoorbeeld.’

Portugal 16 procent.⁶ De financiële crisis en de recessie hebben al deze problemen alleen maar verscherpt. De arbeidscontracten van jongeren zijn kwetsbaarder, waardoor zij eerder hun baan verliezen. In Spanje zijn afgelopen najaar de aanmeldingen voor de politie en de Guardia Civil met veertig procent gestegen, die voor het leger zelfs met zeventig procent. De discussie over pensioe-

nen versterkt het idee van een machtsstrijd tussen generaties waarbij de jongeren het nakijken hebben en de rekening moeten betalen. ‘Wij betalen niet voor jullie crisis’, stond in oktober op een bord van demonstrerende jongeren in Milaan.

Met name in Italië en Griekenland zijn er veel jongeren die zich niet meer herkennen in de grote politieke partijen. De reactie van premier Berlusconi, toen een jonge vrouw hem vertelde dat ze maar geen baan kon vinden, is illustratief: zorg toch gewoon dat je een rijke man vindt, was zijn antwoord, mijn zoon bijvoorbeeld. De linkse partijen komen er doorgaans niet beter van af. Toen in het najaar van 2007 de Democratische Partij werd opgericht, een samenvoeging van twee partijen, bleek daar nauwelijks een rol weggelegd voor mensen onder de dertig. En de man die de broodnodige vernieuwing moest brengen, Walter Veltroni, was de 50 al gepasseerd — hij heeft begin dit jaar de handdoek in de ring gegooid.

Ook Tommaso Padoa-Schioppa, minister van Financiën in het centrum-linkse kabinet van Romano Prodi dat tussen 2006 en 2008 heeft geprobeerd te regeren, heeft zich de woede van veel jongeren op de hals gehaald. Hij had gezegd, met een verwijzing naar het grote aantal mannen en vrouwen

onder de 35 dat nog bij hun ouders woont, dat al die *bamboccioni* (grote kinderen) het huis uit moesten worden gejaagd.⁷

Het is een onderdeel van de mediterrane cultuur dat kinderen lang thuis blijven wonen. In Spanje, Griekenland en Portugal ligt de gemiddelde leeftijd om het huis uit te gaan rond de 27 jaar, en uit Spanje komen berichten dat door de crisis het aantal jongeren dat weer bij pa en ma gaat wonen, stijgt. In Italië ligt het gemiddelde boven de 30 jaar, en waarschijnlijk is daar de discussie over de vermeende moederskindjes het felst.

Want het is inderdaad niet altijd noodgedwongen dat jongeren zo lang bij hun ouders blijven. Federico Mello, auteur van het boek *Italië verklaard voor mijn opa*,⁸ heeft een pamflet gepubliceerd waarin hij fel van leer trok tegen Padoa-Schioppa.⁹ Maar in de eerste alinea's erkende hij dat lang niet al zijn leeftijdsgenoten het met hem eens zullen zijn. Als je een auto van papa hebt, een grote plasma-tv en een werkster die iedere dag de rotzooi op je kamer opruimt, dan zul je je niet herkennen in deze pagina's, schreef Mello.

Dat was een aanloop naar een felle aanval op de 'egoïstische opa's' van Italië, onderbouwd met een hele reeks cijfers. Zo is de verhouding tussen uitgaven voor ouderen en jongeren in Italië 3,5: tegenover iedere euro voor een jongere staat 3,50 euro voor een oudere. In West- en Noord-Europese landen is dat 1,70 tot 0,80. Eind jaren tachtig was het gemiddelde maandloon voor iemand tussen de 19 en 30 jaar twintig procent lager dan dat van iemand tussen de 30 en de 60 jaar. Nu is dat verschil gestegen naar 35 procent.

Wij, de jongeren die na 1970 zijn geboren, schreef Mello, moeten de prijs betalen voor de enorme achterstand van ons land, voor de jaren van corruptie en enorme begrotingstekorten. En nu moeten wij ons staande zien te houden 'in een land waarin het succes en de mogelijkheden van een persoon meer afhangen van de feodale voorrechten die door bloedverwantschap zijn overerfd dan door de mogelijkheden die worden geboden dankzij een normale sociale mobiliteit.' Zijn boodschap aan Padoa-Schioppa: stel ons in staat het huis uit te gaan, dan pakken we die handschoen maar wat graag op.

* * *

Veel problemen van jongeren in Zuid-Europa zijn ook elders terug te vinden. Ook in Nederland, Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk bestaat onder jongeren het gevoel dat zij krom moeten liggen voor de pensioenen van hun ouders. Maar door de schokken van liberalisering en flexibilisering en door een sociaal bestel waarin nauwelijks aandacht bestaat voor individuele jongeren, zitten de jongeren in Zuid-Europa in een veel penibeler situatie dan hun leeftijdsgenoten noordelijker in Europa. Hun autonomie, de mogelijkheid om je eigen leven in te richten, is een stuk kleiner. De toekomst boezemt eerder angst in dan vertrouwen.

Maar hoe groot de onvrede ook is, grootschalige protesten van jongeren ziet vrijwel niemand in het verschiet. Er komt geen herhaling van de studentenprotesten van 1968, zo is de verwachting. Want een ideologisch alternatief is niet zichtbaar, een politieke utopie die de motor kan vormen voor zulke protesten, ontbreekt. In de aandacht voor milieu en duurzaamheid zijn elementen zichtbaar van een vooruitgangsideaal, maar een focus daarbij ontbreekt.

Sinds de Tweede Wereldoorlog is generatie na generatie groot geworden in de overtuiging dat de jongere garde het beter zal hebben dan de oudere, dat je door hard te werken iets op kunt bouwen en jezelf vooruit kunt helpen. Dat vertrouwen is, zeker onder Zuid-Europese jongeren, vrijwel volledig verdwenen — ongeacht opleiding, afkomst of sekse. En dat was al zo voordat de financiële crisis en de recessie begonnen te bijten.

Noten

- 1 Carolina Alguacil, 'Soy mileurista', *El País*, 21 augustus 2005.
- 2 Zie bijvoorbeeld www.generazione1000.com.
- 3 Zie <http://g700.blogspot.com>.
- 4 Zie onder andere Olivier Galland en Bernard Roudet (red.), *Les jeunes Européens et leurs valeurs. Europe occidentale, Europe centrale et orientale*. Parijs: La Découverte, 2005; en Olivier Galland en Yannick Lemel, *Valeurs et cultures en Europe*. Parijs: La Découverte, 2007.
- 5 Voor een uitgebreide behandeling van dit thema, zie bijvoorbeeld Marc Leijendekker, *Het land van de krul. Italië achter de schermen*. Amsterdam: Prometheus, 2008.
- 6 De cijfers zijn afkomstig van Eurostat, over het jaar 2008.
- 7 Zie bijvoorbeeld *Corriere della Sera*, 4 oktober 2007.
- 8 Federico Mello, *L'Italia spiegata a mio nonno*. Milaan: Mondadori, 2007.
- 9 Federico Mello, 'Il protocollo sul welfare visto dai Bamboccioni', onder andere te downloaden via www.generazioneblog.it.